

TWEE BOEKEN OVER HET VATICAN

Omstreden waarheid: Hans Küng

door Henk Suèr

Wat de kerk van Rome haar beminde gelovigen kan aandoen, tart elke beschrijving. Tart ook de befaamde omstreden Zwitserse theoloog Hans Küng zodanig dat hij er wél over moet schrijven. Vooraf zegt hij: 'Mijn levensweg was er een van voortdurende provocaties en bedreigingen, crises en oplossingen, momenten van hoop en teleurstelling, successen en nederlagen...' De verstokte aanhangers van de kerk die zich graag de benaming Moederkerk laat welgevalen, zien in Küng de duivel zelf, op z'n gunstigst een gevallen engel. Toch blijft hij zich koppig katholiek theoloog noemen, een die in de kerk van Rome zou willen blijven, ofschoon die dan wel uit die stad weg zou moeten.

Küng is een briljante en uiterst productieve godgeleerde, die (zowel opgenomen in de PEN-club van de Verenigde Staten als van Duitsland) meeslepend kan schrijven. Deel 1 van zijn memoires, *Bevochten vrijheid*, omvat de periode vanaf het Tweede Vaticaans Concilie, waarin hij als waarnemer een prominente rol vervulde, en de culturele revolutie van de studenten als kritisch hoogleraar theologie aan de gereputeerde universiteit van Tübingen (Duitsland) intens beleefde. Het nu voor mij liggende deel 2, *Omstreden Waarheid*, begint na het Tweede Vaticaans Concilie en eindigt, als hem onder paus Johannes Paulus II in 1971 zijn kerkelijke onderwijsbevoegdheid wordt ontnomen.

Overdadige mix

Küng, die intussen ook tal van diepgravende andere publicaties liet verschijnen, is niet kort van stof. Zijn memoires bestaan uit een overdadige mix van dagboeknotities, reisverslagen, ontmoetingen met celebrities, netwerkactiviteiten, theologische traktaten, pleitnota's, herhaaldelijk verhit door woede en gedram – een soort epistolaire fragmentatiebom. Op voorhand vrees ik dat het mij niet zal lukken dit explosieve wapentuig ordelijk en bondig in de hand te houden. Maar dat ligt dus meer aan Hans Küng dan aan mij. Het is uiteraard niet zo interessant te lezen in welk type auto Hans Küng rijdt, en op welke adressen hij woonachtig was. Ondanks tal van bezwaren heb ik het relaas van zijn wederwaardigheden geboeid en niet zonder opwinding uitgelezen. Kan dit?

Natuurlijk irriteert het de lezer als Hans Küng voortdurend laat blijken zichzelf de allerbeste van de klas te vinden, die zonder blikken of blozen verkapt dat hij weer een 'interessante' toespraak heeft gehouden, of bij een prestigieuze onderscheiding een 'geestig' dankwoord heeft uitgesproken. Evenmin is Küng bang zich te spiegelen aan Solzjenitsyn in zijn verzet tegen het machtsvertoon van het kerkelijk bestuursapparaat. Hij beroept zich zowaar op zijn 'Helvetische karakterstructuur, stoer en strijdbaar'. Wie zegt dat nou van zichzelf! Hij zou zonder die ijdelheid meer indruk maken; hij geniet immers wereldwijde erkenning als invloedrijk en veel gelezen theoloog. Dat de kerk van Rome of de Duitse bisschoppenconferentie nooit een woord van erkenning heeft willen uitspreken, is gewoon een deel van het probleem. Hinderlijk is soms ook de drammerigheid waarmee hij telkens zijn eigen standpunt als wetenschapper formuleert ten opzichte van zijn dogmatische tegenstanders. Overigens doet hij dat meestal uiterst welsprekend en scherpzinnig, zodat je

goed het onderscheid tussen Küngs denkwereld en die van de reactionaire Romeinse curie en het rooms-katholieke establishment blijft zien. Maar door dit steeds weer te berde te brengen provoceert hij ook als het onnodig is, en wekt hij ongewild enig begrip voor de tegenpartij, die op het hoogtepunt van de controversie amper de kans kreeg in alle wijsheid de conflicten te negeren, als ze dat gewild zou hebben, maar dat valt te betwijfelen.

Geheimzinnig opererend politbureau

Het is te wel te verklaren waarom deze bezwaren de leesbaarheid van het boek nauwelijks in de weg zitten. Allereerst komt het door de uitvoerige beschrijving van de werkwijze van 'Rome': een geheimzinnig opererend politbureau, een instantie die bij Küng de vergelijking oproept met de situatie in de voormalige DDR: 'Die Partei hat immer recht.' Het 'systeem' Rome maakt op grote schaal gebruik van de beproefde inquisitiemethoden: verbanning, reputatievernieling, ontslagen, bedreiging en geheimzinnigheid; alleen brandstapel en huurmoordenaar ontbreken. De boosheid van Küng, die met open vizier strijdt en nooit opgeeft, is zeer goed te begrijpen. Zijn schrijfvaardigheid manifesteert zich in knap formuleren en grote kennis en denkkraft. Zijn gevoel voor compositie waarmee hij al dat explosieve materiaal in één greep houdt, ofschoon incidenteel uit balans gebracht door nutteloze details, is benijdenswaardig.

In de veelal korte schetsen vertonen zich twee strakke lijnen die in het geheel van de vertelling behulpzame richtingwijzers blijken. Al in het begin schrijft hij dat hij niet zal berusten in de maatregelen van de Romeinse curie die al snel de vernieuwingsgedachten van het Tweede Vaticaans Concilie gaat terugdraaien. 'Onze Hans Küng pakken ze niet zo maar,' roept Küng opgewekt. En dan weet de lezer al dat dit slecht gaat aflopen. De lezer wil nu wel weten hoe de strijd is verloren. De tweede lijn is de parallel die Küng trekt tussen zijn eigen loopbaan als universiteitsprofessor en bewonderd schrijver, en die van Joseph Ratzinger, ook theologieprofessor en, zoals bekend, de huidige paus Benedictus XVI in Rome. Dat is niet zo'n loze truc als het misschien lijkt. Küng en Ratzinger zijn even oud, allebei priester en theoloog. Küng heeft vooral in het begin van hun loopbaan veel voor Ratzinger kunnen betekenen, onder meer door hem aan de theologische faculteit van Tübingen in 1966 een aanstelling te bezorgen als hoogleraar, waar ze jarenlang vruchtbaar hebben samengewerkt. Als later de druk van het kerkelijk apparaat op die theologische faculteit van Tübingen begint toe te nemen en Ratzinger sommige kritische publicaties van Küng over de kerkelijke dogma's van onfeilbaarheid en pausschap niet kan onderschrijven, zoekt Ratzinger de veilige stilte van een Beiers klooster op om vandaar met gezagsgetrouwe publicaties en toespraken in de rangen van de kerkelijke hiërarchie te stijgen naar de functies van bisschop en kardinaal en belangrijkste curieprelaat. Ze komen elkaar nog vaak tegen, maar de oude collegiale vertrouwdheid verdwijnt steeds meer. Het kan niet uitblijven dat ze op het hoogtepunt van de crisis tegenover elkaar komen te staan: een echte dramaplot.

Grote geloofscrisis

De steeds verder gescheiden leefwerelden van de consciëntieuze, gepassioneerde wetenschapper Küng en de volgzame gezagsdrager Ratzinger zijn exponenten van de grote geloofscrisis van na het Tweede Vaticaans Concilie, die een massale uittocht van katholieken uit de kerk van Rome tot gevolg heeft gehad. Het is onthutsend te lezen hoe het centrale machtsapparaat van Rome doelbewust en stelselmatig historisch onderzoek

naar Jezus en de vroege eeuwen van de kerk heeft tegengehouden. Met het beroep op de Overlevering-met-een-hoofdletter, op bepaalde uitspraken van kerkvaders, op tijd- en politiekgebonden oude concilies en op de (theologisch niet te verifiëren) sturing 'van boven' wordt in de Romeinse leerstellingen vastgehouden aan een centralistische kerkopvatting, hoewel die pas ontstond in de Middeleeuwen. Dit zijn de arbitraire omstandigheden waarlangs dogma's konden ontstaan als die over de positie en status van Maria in de kerk, de onfeilbaarheid van het leergezag en de unieke onaantastbaarheid van de paus als opvolger van de apostel Petrus. 'Rome' heeft belang bij een status quo in de theologie, waarbij aan de manipuleerbare Overlevering een veel hoger primaat wordt toegekend dan de aan de voortgaande bijbelstudie. Daaruit zijn onder meer de starre celibaatswetten ontstaan, waarvan in de vroege eeuwen van de kerk geen sprake was. De ondergeschikte positie van de vrouw in de kerk is evenmin theologisch, hoogstens kerkrechtelijk gefundeerd. De oecumene met de overige christelijke kerken is bewust gefrustreerd, omdat anders de uniciteit van de rooms-katholieke waarheid in het geding kon komen. De betwiste 'encycliek over de pil' bestrijdt Küng in zijn memoires niet op theologische gronden, maar dient als voorbeeld van een machinatie van een machtig hoopje curiekardinalen onder leiding van kardinaal Ottaviani die paus Paulus VI als 'onfeilbaar leergezag' misbruikten.

De resultaten van het vernieuwende Tweede Vaticaans Concilie konden in een tiental jaren door het Romeinse machtsapparaat teniet worden gedaan door de discussies en meningsvormingen in de kerk te onderdrukken. De toen afgekondigde collegialiteit tussen paus en bisschoppen is van elke inhoud ontdaan. Alle inspirerende gedachten over de kerk als gemeenschap van gelovigen is als 'strijdig met de leer', zeg maar als onkruid verdelgd. De toetreding van vrouwen tot het priesterambt is met betwistbare theologische argumenten van tafel geveegd. Dit 'geslaagde' tegenoffensief van de curie is al vele malen eerder uit de doeken gedaan, maar in het verhaal van Küng rijst de verbijstering opnieuw, als hij uitwerkt hoe de curie te werk gaat: het potentieel van vernieuwers is met ijzeren hand gereduceerd tot onderhorige genootschapjes van jaknikkers en hofdienaren. Het centraal gezag (dat van zichzelf al geen theologische rechtvaardiging, hoogstens een kerkrechtelijke rechtvaardiging bezit) heeft de erfenis van de kerkgeschiedenis opgeëist. Het manifesteert zich in het monddood maken van gezaghebbende theologen en idealistische en geïnspireerde voorvechters van armen en rechtelozen.

De Nieuwe Catechismus

Het kleineren van enthousiaste evenementen als het Pastoraal Concilie en de uitgave van *De Nieuwe Catechismus* in Nederland, het tegenhouden van vergelijkbare initiatieven in onder andere Duitsland en de Verenigde Staten geven aan hoe ongekend bevreesd Rome was voor elke afwijking van de status quo. En alsof dit nog niet fnuikend genoeg was, het overal in de wereld vervangen van vernieuwingsgezinde gezagsdragers (bisschoppen en seminarieprofessoren) heeft de kerk van Rome naar een wereldvreemde regio doen afzakken.

Küng werkt als onderdeel van de Vaticaanse machtsoefening ook zijn relatie met de Belgische kardinaal Suenens uit, gezaghebbend leider van de vernieuwingsgezinde bisschoppen op het concilie en een van zijn vele goede vrienden. Ook de sterke persoonlijkheid Suenens, evenals als zijn geestverwante collega Alfrink meermalen 'ontboden' in Rome, wordt steeds verder tot terughoudendheid gedwongen, zodat Suenens, net als Alfrink bevreesd voor de openlijke beschuldiging dat hij de kerk met zijn houding

grote verdeeldheid zou kunnen toebrengen, zich uiteindelijk in een klooster terugtrekt. Hoe dit proces precies in elkaar steekt, krijgen we van de doorgaans prima geïnformeerde Küng niet te horen. Wil hij het vertrouwen van Suenens niet schenden? Hij suggereert slechts hoe zo iets zou kunnen verlopen. Küng was nauw bevriend met de Nederlandse kardinaal Jo Willebrands, die in Rome groot aanzien genoot als voorzitter van het Secretariaat voor de Eenheid der Christenen. Küng verzocht Willebrands te bereiken dat hij een persoonlijke ontmoeting met paus Woytila zou hebben om zijn zaak persoonlijk te kunnen toelichten. Maar Willebrands, wiens oecumenisch werk trouwens al op grote schaal gefrustreerd was door de onwil tot een eerlijke dialoog met andere kerken, liet merken dat dit hem niet mogelijk was. Immers, als hij openlijk zou interveniëren ten gunste van de belaagde theoloog uit Tübingen, zou er waarschijnlijk een aartsconservatieve opvolger voor Alfrink worden gekozen, terwijl hij dat nu kon ophouden door zich beschikbaar te houden voor de post in Utrecht, die hij van 1975 tot 1983 zonder veel ambities vervuld heeft, waarna uiteindelijk een conservatieve benoeming (Simonis) toch niet zou uitblijven.

Zoals de wereldkerk haar bloeiend bestaan in de geloofsgemeenschap verloor door dubieuze benoemingen, verbanningen en encyclieken, zoals het kerkelijk gezag zich inzake moraal (vooral door het verbod op het gebruik van voorbehoedsmiddelen) te gronde richtte, en zoals de kerkelijke bediening door priesters volledig werd ontwricht door de gehandhaafde celibaatswetten, zo kwam de verantwoordelijkheid voor de grote leegloop, de aftakeling van lekenorganisaties, de vernederingen en valse aantijgingen van priesters en leraren bij de Romeinse curie en haar trawanten bij de reactionaire Opus-Dei-organisatie te liggen. Wij mogen veronderstellen dat een creatieve en 'verlichte' theologische discussie, zoals Küng en zijn mederedacteuren van het internationale toonaangevende tijdschrift *Concilium* probeerden vol te houden, het grote secularisatieproces een heel wat zinvoller inhoud had kunnen geven. Stijl en mentaliteit van de repressie verraden achterlijkheid, koppigheid, kortzichtigheid, aanmatiging en verwaandheid. Het zijn Küngs woorden.

Onfeilbaar buitengewoon leergezag

De echte controverse zit overigens niet zozeer in de ongewoon rechtstreekse en onverbloemde toonzetting van Küngs aantijgingen tegen een kerkelijk systeem dat gewend is aan vrome eerbied, volgzaamheid en omzichtigheid. Die zit in Küngs belangrijke en wereldwijd gelezen studies over de kerk als geloofsgemeenschap, de omstreden bronnen van sommige dogma's en het onfeilbaar buitengewoon leergezag dat Rome zichzelf voorbehoudt. Küng stelt daar vraagtekens bij en beschouwt het opkomen voor de waarheid en de waarachtigheid in de kerk als de belangrijkste opdracht van zijn leven. Hij moest ter verantwoording worden geroepen. Maar niemand zegt dat zijn studies over onfeilbaarheid, kerk en dergelijke in het geding zijn. Als bewonderd schrijver, als veel gevraagd denker en deskundige, en zeker ook als assertief bespeler van de massamedia wordt hij in Rome gezien als een vijand, niet als een wetenschapper die de theologische wereld stimuleert tot vruchtbare discussies en verdieping van het gelovig inzicht. Verwante geesten als (eerder Teilhard de Chardin) Schillebeeckx, De Lubac, Congar, Rahner, Greely etcetera worden gesommeerd in Rome op een zogenaamd colloquium verantwoording af te leggen voor hun publicaties. Dit is een eenzijdig proces, waarvan de tenlastelegging geheim wordt gehouden, maar de uitslag vaststaat: buigen voor de eisen van de curie, zo niet, uitzetting uit de functie van leermeester. Ook tegen Küng wordt in augustus 1971 een onderzoek

gestart. Maar hij weigert ondanks herhaaldelijk aandringen zich eraan te onderwerpen. Hij eist dat hij tevoren de bezwaren te horen krijgt, zelf iemand als verdediger mag meebrengen, geen eenzijdige geheimhoudingsplicht krijgt opgelegd, enzovoort. Hij weet uit de ervaring van anderen dat een open gesprek over theologische thema's onmogelijk is en dat de eis zal zijn dat hij zijn publicaties intrekt en verder zwijgt. Hij zoekt de publiciteit en spreekt openlijk van inquisitiemethoden die strijdig zijn met de rechtvaardigheid. Dat weet hij lang vol te houden.

Op de achtergrond lijken onder andere zijn eigen bisschop en de toenmalige voorzitter van de Duitse bisschoppenconferentie, kardinaal Döpfner van München, hem te behoeden voor direct en openlijk ingrijpen. Döpfner uit zijn vrees voor een soort kerkelijke opstand, maar als hij opgevolgd wordt door de conservatief Höffner, is er geen houden meer aan. Eerst zoekt Küng nog naar verschansingen in progressieve media. Hij publiceert een nieuw boek, *Christen zijn*, stuurt ook exemplaren (onder andere in Italiaanse vertaling) naar paus Paulus VI. Hij bezoekt prelaten in Rome, met wie hij charmante conversaties heeft, voert een publieke theologische discussie met zijn in de hiërarchie gestegen oud-collega kardinaal Ratzinger en laat ergens weten dat hij zich voorlopig koest zal houden over het thema onfeilbaarheid. Maar hij maakt, naar eigen zeggen, een grote tactische fout door na lang aandringen te zwichten voor het verzoek een voorwoord te schrijven bij een boek van een oud-student over de geschiedenis van het dogma van de pauselijke onfeilbaarheid.

Karol Woytila

De Poolse prelaat Karol Woytila die tot paus Johannes Paulus II wordt gekozen, een aartsconservatief die zich volgens velen persoonlijk voelt aangevallen door dat voorwoord in dat boek – Woytila heeft die andere boeken van Küng nooit gelezen. Maar hij kent uiteraard wel diens reputatie. Hij wil korte metten maken met alle denkbeelden van Küng. Wel had Küng hem nog een exemplaar van zijn nieuwe boek gestuurd, en gepoogd persoonlijk contact met hem te krijgen, zoals hij dat ook met diens voorganger Paulus VI had gedaan. In een privé-audiëntie. Het helpt niet. Er wordt met militaire precisie door de curie in samenwerking met de vertegenwoordiger van het Vaticaan in Duitsland en door de Duitse bisschoppen in het diepste geheim een wereldwijde onttakelingsactie voorbereid. Onkundig hiervan is Küng natuurlijk niet. Van zijn bisschoppen verneemt hij dat Rome zijn onderwijsbevoegdheid wil intrekken, maar dat zij nog een procedurele opschorting proberen na te streven. Ratzinger, die in Rome als curiekardinaal de Congregatie voor de Geloofsleer leidt, verklaart al eerder: 'De kwestie is dat Küng, met wie ik persoonlijk altijd een goede verstandhouding heb gehad, doodgewoon niet meer het geloof van de katholieke kerk vertegenwoordigt.' Maar Küngs eigen bisschop, die volgens het kerkelijk recht de ontzegging van de onderwijsbevoegdheid moet uitspreken, verzet zich nog manmoedig. Dan worden er nog wat meer wapens in de strijd geworpen, zoals onder embargo een wereldwijde veroordeling in alle bisdommen en theologische faculteiten. Deze keer weet de curie haar macht optimaal te gebruiken. Vlak voor Kerstmis 1979 is het zo ver. Hij mag geen theologie meer doceren aan de katholieke theologische faculteit van Tübingen. Zijn eigen bisschop adresseert hem nu het verdict. Er breekt een internationale orkaan van verontwaardiging uit. Maar de tegenkrachten gaan nu ook uit alle macht tekeer.

Overmacht

De steun voor Küng brokkelt razendsnel af, zowel onder collega's, in de hiërarchie, als in de pers. Eigenlijk had hij dit niet voorzien. Hij verzucht ontgoocheld: 'Zoals de Duitse generaals een plechtige eed op de Führer aflegden, zo zweert iedere bisschop bij zijn wijding onvoorwaardelijk de paus trouw te blijven.' De Australische schrijver Morris West (beroemd onder andere door zijn verfilmde roman *The Shoes of the Fisherman*) bezoekt hem om aan te bieden een roman over zijn geschiedenis te schrijven, maar dat vindt de mediakenner Küng een straat te ver.

Er is sprake van overmacht. Küng lijdt, ondanks zijn sportieve, gezonde levensstijl, aan totale uitputting, moet slaappillen slikken, heeft geen weerstand meer. Maar de universiteit van Tübingen is voor hem zeer genereus. Die vindt na enige maanden een prachtige oplossing. Er wordt een leerstoel gecreëerd voor christelijke theologie en het ooit door Küng opgerichte Instituut voor Oecumenisch Onderzoek wordt losgemaakt van de katholieke theologische afdeling. Het College van Bestuur nodigt hem daarvoor uit.

Het is een meesterzet, want daardoor komt hij buiten het rooms-katholieke verband te werken. Heeft de curie nog meer wapens? Door de ingewikkelde bepalingen van een concordaat tussen Duitsland en het Vaticaan kunnen curie en bisschoppen dit niet tegenhouden. Althans, men houdt zich liever stil, omdat dit concordaat nog onder paus Pius XII met nazi-Duitsland was gesloten. Omdat daarmee het stilzwijgen van deze paus over het lot van de Joden zou zijn afgekocht, vond met het aan alle kanten beter dat over het concordaat nu niet gediscussieerd zou worden. In alle toonaarden jubelt Küng gelukkig te zijn met deze nieuwe benoeming, die hem alle vrijheid gunt tot onderzoek. In een al aangekondigd deel 3 horen wij ongetwijfeld wat daar van terecht gekomen is. Maar het is dan minder waarschijnlijk dat de lezer daarin op even veel treurige schanddaden vergast zal worden als in dit deel over *Omstreden waarheid*.

Hans Küng, **Omstreden waarheid**, Ten Have, Baarn 2008

De kracht en de heerlijkheid: David Yallop

door Erik Jurgens

Het is eigenlijk niet zozeer een boek, als wel een lijvig dossier opgetekend door een ijverige verslaggever. Ten dele is het een blik achter de schermen die de curie (de pauselijke bureaucratie in het Vaticaan) tegenover de boze buitenwereld heeft opgetrokken. Ten dele beschrijft het hoe Jan Paul II op een aantal terreinen een behoudend, zo niet reactionair beleid heeft gevoerd.

Uit de dossiers blijkt dat er in de curie een boze binnenwereld is die met alle macht wordt afgeschermd tegen blikken van buiten. Een binnenwereld waarover op geen enkele manier publieke verantwoording wordt afgelegd. Dit gebrek aan openbaarheid en verantwoording heeft tot gevolg dat binnen de top van de rooms-katholieke kerk een veelheid van misstanden, soms zeer ernstige, kan bestaan, zonder de noodzakelijke correctie die in een open samenleving nodig is bij elke uitoefening van gezag. Personen bekleed met gezag, waar dan ook, hebben van nature de neiging om te denken dat zij doen wat goed is, dat anderen niets van de achtergronden en beweegredenen begrijpen. En dat bovendien openbaarheid en verantwoording bij misstanden alleen maar het aanzien schaadt van het instituut waarbinnen zij een ambt uitoefenen.

Autoritair machtsmisbruik

Juist vanwege deze zeer menselijke neigingen van gezagsdragers heeft de moderne samenleving reeksen van teugels en tegenwichten ('checks and balances') ingebouwd, om autoritair machtsmisbruik, incompetentie en willekeur bloot te leggen, en tegen te gaan. In het bedrijfsleven moeten raden van commissarissen, bij maatschappelijke instellingen moeten raden van toezicht daarvoor zorgen, vaak nog met vergaderingen van aandeelhouders of van leden op de achtergrond om een machtswoord te spreken. Falen die teugels en tegenwichten, faalt dit toezicht, dan kan dat tot ernstige problemen leiden (Albert Heijn onder Van der Hoeven, een thuiszorgorganisatie), of zelfs tot faillissement (Enron in de Verenigde Staten). De huidige crisis op de hypotheekmarkt in de Verenigde Staten is er ook een voorbeeld van. De overheid heeft daar al enkele keren moeten ingrijpen, terwijl de bestuurders al veel eerder wisten dat het mis zou gaan. En de overheid zelf: wat er ook voor onaardigs gezegd wordt van onze democratische rechtsstaat, en over de politiek in het algemeen, de teugels en tegenwichten zijn daar overal ingebouwd. Deze functioneren ook redelijk goed, dankzij de verplichte openbaarheid, de activiteit van media en van volksvertegenwoordigers, en van een ombudsman met grote bevoegdheden, naast de aanwezigheid van een indringende publieke opinie.

Dat alles ontbreekt in het Vaticaan. Teugels en tegenwichten tegen het gezag van de paus over het hele kerkelijk apparaat, binnen het Vaticaan, maar ook in de rest van de roomse wereld, ontbreken. Openbaarheid over de motieven van beslissingen ontbreekt, van verantwoording afleggen is al helemaal geen sprake.

Dat ontbreekt ook als het gaat om de kerkelijke leer zelf. Met beroep op de onfeilbaarheid van het pauselijk gezag worden *ex cathedra* bindende uitspraken gedaan en zedelijke voorschriften uitgevaardigd waarover geen normaal, openlijk gevoerd debat kan plaatsvinden. Zo werd veertig jaar geleden de encycliciek *Humanae Vitae* uitgevaardigd die het gebruik van voorbehoedmiddelen – met name ook de pil – verbood. Zinnige gelovigen

houden zich daar gewoon niet aan, maar in gebieden waar de roomse kerk grote invloed heeft, wordt het verbod wel afgedwongen. Dit jaar bevestigde de paus eenvoudig de daarin vervatte zedenleer, zonder enige verantwoording af te leggen over hoe deze leer sinds 1968 heeft uitgewerkt, bijvoorbeeld in landen waarin een HIV/aids epidemie heerst. De normale methode die het Vaticaan gebruikt als een leerstuk kennelijk totaal achterhaald is, is om dit te verzwijgen. De encycliek *Quanta Cura* wees nog in 1864 de mensenrechten af, omdat deze voortsproten uit het gedachtegoed van de Verlichting en de Franse Revolutie. Met deze afwijzing durft de kerk zich natuurlijk niet meer te vertonen. Maar zo'n encycliek gewoon intrekken, erkennen dat zij niet meer geldt, ho maar.

Vaticaanse bank

Deze inleiding wil verklaren waarom ik spreek van het boek van Yallop als een dossier. Hij zet op meer dan vijf honderd pagina's een enorme hoeveelheid gegevens op papier, vlot geschreven, zoals een journalist betaamt. Grotendeels uit openbare stukken, maar ook uit eigen journalistieke bronnen. Hij volgde deze methode ook in zijn boek over de paus die in 1978 slechts drieëndertig dagen regeerde: Jan Paul I (*Gods wil of maffia*, begin jaren tachtig, oplage zes miljoen).

De hoeveelheid gegevens die hij toen naar buiten bracht en op een rij zette, leidde tot de conclusie dat deze paus is vermoord, met name omdat hij wilde ingrijpen in de frauduleuze praktijken van de Vaticaanse Bank, onder leiding van aartsbisschop Paul Marcinkus, bijgestaan door de maffialoge Pi Due (P2). Het Vaticaan deed deze rapportage af als onzin. Maar het nam niet de moeite om door een werkelijk onafhankelijke commissie te laten nagaan of de gegevens van Yallop – waarvan er een aantal zeer overtuigend aandeed – al dan niet klopten. Ook de Italiaanse justitie werd er buiten gehouden, want zo'n ministaat heeft soevereine rechten, ook als gaat het om de verdenking van moord!

Voor de degenen die spontaan riepen, bij zijn dood in 2005, dat deze geweldige paus heilig verklaard zou moeten worden – een toch al bedenkelijk iets, dat 'heilig' verklaren –, moet de lezing van de verschillende dossiers onthutsend zijn.

- A. Hij geloofde niet dat het communisme verslagen kon worden. Vandaar zijn aanpassend gedrag onder het communistisch regime dat hem tot aartsbisschop van Krakau maakte, en zijn voorzichtige benadering van de revolutie die Solidarnosc in Dantzig begon – niet de Grote Bevrijder van Polen dus, zoals de mythe hem maakt.
- B. Geconfronteerd met de bevrijdingstheologie in Latijns-Amerika, waarin marxistische elementen verweven zaten, dacht hij dat dit het communisme was dat hij had meegemaakt in Polen. Hij werkte dus mee met de politieke conservatieve krachten die in Latijns-Amerika de 'bevrijdingstheologie' om zeep brachten. Hij was de democratie sowieso niet goed gezind, zoals ook in zijn eigen autoritaire optreden tegen religieuze dissidenten en bij bisschopsbenoemingen telkens bleek. Kardinalen als Arns die het opnamen voor de gebroeders Boff – en uitlegden dat de bevrijdingstheologie op de eerste plaats betrof de toepassing van de katholieke sociale leer jegens 'de minsten der zijnen' –, vonden geen gehoor. Bisschop Romero van El Salvador werd aan het altaar vermoord door een rechtse militie. Het systeem dat de

- rechtse milities in stand hield die de moord begingen, werd niet veroordeeld.
- C. Deze strijd tegen de bevrijdingstheologen en de kerkelijke leiders die met hen sympathiseerden, paste precies in het straatje van de politiek van de Verenigde Staten jegens Latijns-Amerika en de Filippijnen. 'Geen tweede Cuba' was daar de mantra. Geen wonder dat de regering van president Reagan zorgde voor nauwe contacten met het Vaticaan, en met de paus in het bijzonder. Wat Yallop hierover kan vertellen, is boeiend, omdat de paus eigenlijk een diepe afkeer had van 'the American way of life', maar aldus toch met de Verenigde Staten onder één hoedje speelde. Daarbij hielp hij de president ook nog tegen de grote groep Amerikaanse bisschoppen die het beleid inzake de kernbewapening afkeurde.
- D. Hij was geobsedeerd door vraagstukken die de menselijke seksualiteit betreffen. Geen paus heeft zo'n indrukwekkende lijst van verboden op dit punt opgesteld als hij. Even een persoonlijke noot: toen ik, ter gelegenheid van het vijftigjarig bestaan van het Verdrag van Rome (dat in de 1949 de Europese Conventie voor de mensenrechten vastlegde), een audiëntie meemaakte, hield hij – al ernstig getroffen door de ziekte van Parkinson – een onverstaanbaar betoog. Daarna mochten de aanwezigen zijn ring komen kussen, met een foto er bij. Ik herinner mij dat ik – samen met een andere, protestantse Nederlander – niet heb meegedaan. Afgezien dat ik het sowieso geen vertoning vond – erkende godloochenaars kusten ook de ring –, de dag daarvoor had de paus ook nog de 'morning after'-pil in de ban gedaan.
- E. Toen hij aantrad, trof Jan Paul II de augiasstal aan – rond de Vaticaanse Bank en de Banco Ambrosiano – die zijn kortstondige voorganger had willen ruimen. Hij weigerde in te grijpen, weigerde ook toe te staan dat Marcinkus door de Italiaanse justitie werd verhoord. Terwijl de ene Pi Due-figuur na de andere of wel de bak in ging (Sindona, Gelli), of vermoord werd (Calvi), vanwege de omvangrijke fraudes waarbij ook het Vaticaan betrokken was, deed Jan Paul II niets. Marcinkus werd zelfs bevorderd tot aartsbisschop.
- F. De aanwijzingen dat kerkelijke bedienaren op grote schaal en lange tijd minderjarigen hadden misbruikt, gaf hem geen aanleiding hier disciplinair streng in te grijpen. In de Verenigde Staten ontstond in de jaren tachtig al een aantal geruchtmakende openbare rechtszaken. Dat werd alleen maar erger. Nee, een oekaze ging van Jan Paul II uit dat deze zaken niet naar buiten mochten gebracht, er zelfs geheimhouding op lag, met als sanctie excommunicatie. Priesters met pedofiele neigingen werden eenvoudig overgeplaatst, ondanks de kans dat zij hun praktijken zouden continueren. Opheffing van het celibaat, een in onze dagen onzinnige beperking van het priesterambt die ontstond in de late Middeleeuwen, was voor deze paus onbespreekbaar. Intussen is de boel gebarsten. Zijn opvolger moest dit jaar zijn bezoek aan de Verenigde Staten vooral gebruiken om excuses aan te bieden voor het leed dat al die minderjarigen jarenlang was aangedaan zonder dat er werd ingegrepen.
- G. De meest bereisde paus aller tijden kon goed gebruik maken van zijn charisma. Hij was zonder twijfel een bijzondere man, met grote intellectuele gaven. Maar een analyse van al die meer dan honderd reizen levert op dat de charismaticus wel immense menigten wist te trekken, maar dat zijn boodschappen zelden beklonken, omdat zij niet

aansloten bij de ervaringen en behoeften van het kerkvolk. De meerderheid, zo wijst onderzoek uit, wees zijn standpunten af. Het kwaad in de wereld visionair bestrijden is iets anders dan mensen moed en visie geven om een rechtvaardige en barmhartige samenleving te zoeken. De reis naar Nederland in 1985, met de beroemde toespraak van Wies Stael-Merkx, de reis die achteraf de Acht Mei-beweging voortbracht, was niet bedoeld om te komen luisteren naar wat in deze door de eeuwen heen zo trouwe kerkprovincie zich ontwikkelde in navolging van het Tweede Vaticaans Concilie. Het was om die Nederlanders tot de orde te roepen. In 1980 had hij de Nederlandse bisschoppen naar Rome geroepen om hen te kapittelen vanwege de creatieve manier waarop het Tweede Vaticaans Concilie werd toegepast. Vlak voor zijn bezoek had hij al een paar aartsconservatieve bisschoppen benoemd, zonder acht te slaan op de voordrachten van de kapittels. En dat in een land dat een eeuwenlange traditie had van democratische consensus.

- H. Binnen het Vaticaan bracht Jan Paul II op geen enkele manier openheid. Naarmate hij zieker werd, konden bovendien kardinalen (waaronder Joseph Ratzinger, de huidige paus) in zijn naam de kerk regeren. Klachten van de 2500 ambtenaren van het Vaticaan dat zij zwaar werden onderbetaald, werden genegeerd. De geruchtmakende moord in 1998 op kapitein Estermann van de pauselijke garde, tezamen met zijn vrouw, is nooit opgehelderd, al weer omdat het Vaticaan niet toeliet dat forensische experts van de Italiaanse politie de zaak onderzochten. Motto was en bleef: geen schandalen naar buiten. En dus nooit het reinigen van misstanden die welig tierden in zo'n gesloten samenleving.

Instituut en boodschap

Yallop verschaft over deze en vele andere zaken een schat aan gegevens. Maar verantwoording vanuit het Vaticaan komt er over zulke gegevens nooit. Als je al meent dat je in onze tijd een gemeenschap (die in het Vaticaan, en in de kerk in de wereld) autocratisch kunt regeren, dan moeten je deze misstanden toch minstens opvallen? En als je te goeder trouw bent, dan moet je iets doen. Bidden daartegen helpt niet, wel het je omringen met mensen die niet zijn gecorrumpeerd. Wel helpt ingrijpen, en openheid, als echt vreselijke zaken boven tafel komen (zoals dat seksuele misbruik). De charme van Yallops boek is dat het de feiten laat spreken, feiten die de gewone gelovige niet kent – hem wordt de mythe voorgezet van de 'Heilige Vader'. 'Maar goed ook,' zo denken ze in het Vaticaan, 'want anders wordt hun vertrouwen in het instituut ondermijnd.' Dat het niet om het instituut, maar om de boodschap gaat, en dat die boodschap door het optreden van het instituut letterlijk ongeloofwaardig wordt gemaakt, lijkt niet van belang te zijn. Yallop gaat zich niet te buiten aan beschouwingen over de vraag of dit allemaal voortkomt uit de aard van elke religie (zoals velen menen), of inherent is aan een autocratisch bestuurd instituut, of menselijk falen betreft dat bestreden kan worden, zoals dat ook in de gewone wereld gebeurt. Laat de mensen hun eigen conclusies trekken, zo lijkt hij te zeggen.

Zo'n boek zou verdienen om in roomse kring op brede schaal gelezen te worden, ook om het te weerspreken waar het de feiten verkeerd zou weergeven. Spectrum, van oudsher een katholieke uitgeverij, heeft overigens vertalers aangezocht die het katholieke leven niet echt lijken te kennen. Zo

wordt een priester in Nederland niet 'vader' genoemd (zoals in het Engels), en 'pater' zeg je alleen tegen een ordesgeestelijke ('pater van Kilsdonk SJ'). Als in het Engels over een 'congregation' wordt gesproken, dan wordt een parochie of gemeente bedoeld, niet een 'congregatie' – want dat is weer een orde van geestelijken. Had Johannes Paulus II dan toch gelijk dat in Nederland de secularisatie te ver is voortgeschreden?

David Yallop, **De kracht en de heerlijkheid. De duistere zijde van het Vaticaan onder Johannes Paulus II**, Spectrum, Houten 2007

Uit: Roodkoper 13^e jaargang, nummer 1 – november 2008